

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ТА ІСТОРИЧНА ПОЛІТИКА

УДК 930.2:801.81

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ В ЖІНОЧИХ БІОГРАФІЧНИХ ІНТЕРВ'Ю

Т. Д. Лапан

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000,
tetianalap@yahoo.com*

У статті розглядаються попередні висновки на основі матеріалів проекту In Memory of Lesya Kyzyk Research Project in Oral History: Ukrainian Women in the Military Conflict in Eastern Ukraine (2014–2016). Заакцентовано увагу на жіночій участі у війні на Сході України. Проект був здійснений у межах жіночих усноісторичних студій. Здійснено спроби аналізу «автобіографічної пам'яті» жінок, які перебували у зоні збройного конфлікту. Важливим аспектом дослідження стали виявлення мотиваційних чинників участі жінок у збройному конфлікті на Сході України. Автор аналізує різноманітні групи жінок, які беруть участь у сучасній україно-російській війні. Розглядаються умови перебування жінок на передовій. Особливу увагу у статті приділено питанню літературної творчості жінок у бойових діях.

Ключові слова: усна історія, жіноча історія, добровольці, бойові дії, волонтери, біографічне інтерв'ю, УБД, «автобіографічна пам'ять».

«Коли ти спиш цілу ніч в берцях і думаєш, а вдруг це остання, так що я можу сказати що найкращий вчитель – то життя, його уроки неможливо прогуляти. Все можна придбати, а в житті неможливо прогуляти уроки. І тепер як я тут знаходжуся, в мене прапор є вдома, висить в залі і я завжди на нього дивлюся і там є така фраза «Спогади найкращий мій скарб, їх ніхто не може вкрати» [1].

Громадянський обов'язок як чоловіків, так і жінок під час воєнних дій спільно захищати батьківщину. Тому з початком бойових дій на Сході нашої країни опинилися, як чоловіки, так і жінки добровольці. Тема участі жінок у збройному конфлікті без сумніву є актуальною. Жінки перебувають в АТО з початку ведення бойових дій. Саме тому був здійснений проект In Memory of Lesya Kyzyk Research Project in Oral History: Ukrainian Women in the Military Conflict in Eastern Ukraine, який тривав протягом 2016 р.

Сьогодні дослідники наголошують на тому, що існують відмінності між чоловічими і жіночими спогадами. Науковці чимало уваги приділяють тому що саме і

як запам'ятовують жінки і чоловіки в подіях, які їм довелося однаково пережити. Отже, актуальність обраної теми полягає також у тому, щоб задокументувати автобіографічні свідчення значної кількості жінок, які стали очевидцями збройного конфлікту на Сході України. «Автобіографічна пам'ять» – це суб'єктивне відображення пройденого людиною відрізка життєвого шляху, що вирізняється фіксацією, збереженням, інтерпретацією і актуалізацією автобіографічно значущих подій і станів [2, с. 18]. У цьому проекті задокументовані події сучасної історії України. Усі жінки-респондентки брали безпосередню участь у боях, обстрілах, перебували на передовій, переживали почуття страху та втрату рідних людей. Жінки мужньо, дисципліновано, витривало, професійно підійшли до участі у збройному конфлікті.

Одне з основних завдань проекту також полягало у тому, щоб показати, яка значна кількість жінок, включена в події війни на Сході України. Кількість жінок-військовослужбовців в Україні неухильно зростає. У 2016 р., згідно зі статистикою Міністерства оборони, у ЗСУ проходять військову службу та працюють 49 552 жінки. Серед них 17 147 військовослужбовців-жінок (8,5 % від загальної чисельності військовослужбовців), в тому числі 2 540 офіцерів (5,3 %), 14 607 солдатів і сержантів (9,4 %) і 32 405 цивільного персоналу. Тільки з початку 2016 р. у лавах армії кількість військовослужбовців-жінок збільшилася на 5,8% від загальної кількості прийнятих, з них 55 осіб були прийняті на офіцерські посади. Більш 2 000 жінок визнані учасниками бойових дій [3]. Це статистика без урахування бійців добровольчих батальйонів. Міністр оборони України С. Полторак заявив, що учасниками антитерористичної операції на Сході України стали близько 6000 жінок-військовослужбовців [4]. У 2017 р. в АТО зафіксовано понад 20 000 жінок [5]. Такі різні кількісні дані ще раз свідчать про неналежне ведення військової статистики в країні. А про кількість жінок в добровольчих загонах дані взагалі відсутні.

Першочергове завдання проекту полягало у тому, щоб вказати на широке коло учасниць антитерористичної операції. В зоні збройного конфлікту перебувають не лише жінки-військові чи жінки-військові медики. Значною є група опитаних жінок-добробаток, а найбільшу частину опитаних становлять волонтери. Серед волонтерів виділимо групу, в першу чергу, цивільних медиків, які організували Першу медичну роту, групу «Білі берети», групу «Т-хелпери», госпітальєри. Групи жінок, які були охоплені проектом, не є сталими, а такими, що постійно змінюються. Відбувається збільшення кількості жінок-воїнів контрактниць, і, навпаки, кількість жінок-добровольців і жінок-волонтерів зменшується. Це зумовлено цілою низкою причин, серед яких, в першу чергу, відзначимо соціально-економічну ситуацію в країні, зміну матеріального забезпечення війська. Для прикладу, жінки-волонтери, стають медиками-інструкторами, бо на передовій потрібний медичний персонал. Жінки цивільні медики чи жінки-добробатки стають контрактницями ЗСУ, Національної гвардії.

У проекті ми намагалися зафіксувати якомога більше «свіжих» спогадів жінок про пережиті події війни. Усі інтерв'ю відбувалися на мирній території України, після повернення жінок із зони АТО. Опитування охопило значну частину регіонів країни, а саме Львівську, Київську, Чернігівську, Харківську, Херсонську, Дніпропетровську, Хмельницьку, Полтавську області.

Протягом 2016 р. в Україні був здійснений інший проект «Невидимий батальйон». Проект виконувався завдяки інформаційній та фінансовій підтримці МБФ «Український жіночий фонд». Основний акцент цього проекту зроблений на професіоналізацію українського війська. Жінки у війську могли бути кухарями, прачками, кочегарами, але не снайперами, не займати керівні військові посади. Мета проекту «Невидимий батальйон» – змінити гендерні стереотипи в суспільстві, щоб полегшити жінкам самореалізацію в силових структурах [6].

Особливість проекту In Memory of Lesya Kyzyk Research Project in Oral History: Ukrainian Women in the Military Conflict in Eastern Ukraine (2014–2016) полягала у біографічному інтерв'юванні учасниць бойових дій. Біографічне інтерв'ювання дає можливість проаналізувати шлях жінки у дихотомічному зв'язку миру і війни; війни і повернення до мирного життя. Інтерв'ю включало декілька ключових блоків запитань: дитинство; юність; професійна діяльність у мирний час; родина, сім'я; події Революції Гідності; війна; причини, мотивація участі респондента у воєнних подіях; перебування на лінії ведення бойових дій; воєнне повсякдення; повернення з АТО; адаптація до мирних умов життя; особистий аналіз воєнних подій. Проведення цих двох проектів засвідчує важливість проблематики участі жінок в воєнних діях на Сході країни. Біографічне інтерв'ю дає можливість здійснити, у першу чергу, самоаналіз для респондентки. По-друге, саморефлексію, яка включає роздуми над своїми діями, вчинками. По-третє, самопрезентацію жінкою себе в розповіді.

Станом на сьогодні опитано 42 жінки, серед яких ми виділяємо 2 найбільші підгрупи – жінки, які мали військовий досвід до подій революції-війни, і жінки – цивільні, мирні особи, які ніколи не перебували на військовій службі (умовно, «ті, що взяли в руки зброю вперше» з початком війни в Україні).

Тематика розповідей. У процесі інтерв'ювання ми намагалися дізнатися про мотивацію участі жінок у війні, що стало тим спонукальним чинником для них у воєнних подіях. Мотивація жіночої участі в АТО є надзвичайно різною. Причини поїздки в АТО загалом можна поділити за такими чинниками: патріотично-ідейні переконання, особисті (сімейні, родинні), економічні, службово-професійні. Різним і не завжди позитивним є ставлення найближчого оточення (родина, друзі) до виїзду жінок в АТО. Вже на цьому етапі відбувається певний тиск на жінку, щоб відмовити її від служби в АТО. Серед опитаних у проекті є декілька жінок, які пройшли вже не одну ротацію на Сході.

«Ну так як мені моя мама розповідала, ти як їхала перший раз то я боялась, а як другий раз то я ще більше боялась. І діти так само, мамка ви вже були та навіщо ви їдете. Менша, я вже розказувала, мама ви за нас не подумали на кого ви нас лишаєте та не їдьте, я без вас скучаю і без вас закінчиться, за чим ви їдете, мамо ви не їдьте. Але я пообіцяла, якщо командир подзвонить їхати то я поїду, я пообіцяла. В мене чоловік говорить, що ти дуже віддаєшся армії, ти дуже віддаєшся роботі але в мене іншого виходу нема, я вже була психологічно настроєна, тому коли я звідтам виїжджала що я вернуся назад, я пообіцяла повернутися і я знала що як я відбуду дома то я мушу повернутися, так що я позбирала речі і повернулася назад, тяжко було але знаєш що ти там потрібна, що тебе там чекають. Мені ще повезло бо я знала, щоб там не було чи

як там, що мене чоловік підтримає, він ніколи там не упрікне в чомусь, треба значить треба, така моя доля. Я сказала що я військова, я нічого змінити не можу якщо є потреба їхати то я буду їхати, кажу ти взяв жінку військову» [7].

Акцент в інтерв'ю був зроблений на жіночому повсякденні на війні. Цікавими і такими, яким жінки надають особливої уваги виявилися теми одягу, зовнішнього вигляду, літературної діяльності, особливостей харчування, побуту, дозвілля на передовій. Жінки розповідають про зміни в ставленні до одягу (перевага за вибором зручності й простоти), зазвичай, відсутність макіяжу, аксесуарів. Якщо одягають прикраси, то вони марковані українською символікою. В частині інтерв'ю нам вдалося простежити спроби жінок свідомо підкреслити образ жіночності, намагання показати себе як веселих, життєрадісних, безтурботних жінок. Спілкування з чоловіками відбувається у легкий, невимушений, «грайливий» спосіб. Ця частина жінок доглядає за собою, на скільки це можливо, у бойових умовах. Вони охайні, підтримують чистоту і порядок з одягом, вкладають волосся, роблять макіяж. В іншій частині інтерв'ю, жінки, навпаки, нівелюють свою жіночність, вони працюють над зовнішнім образом так, щоб не відрізнятись від чоловіка-військового. Вони свідомо відкидають усі фемінні ознаки. Ця частина жінок, припускаємо, якоюсь мірою словесно чи фізично зазнала насильства з боку чоловіків. Тому для спрощення відносин з чоловіками, жінка обирає модель (хоча б у зовнішньому вигляді) «уподібнення чоловікові-військовому». Насилля (словесне, фізичне) з боку чоловіків, в основному, відбувається в стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння.

«Стикаючись із іншими жінками в бойових діях, скажем так я не завжди була рада цієї зустрічі, по одній простій причині, бо, ну якби це неприємно звучало, але деякі жінки приїхали туди дійсно когось підчепити. Дійсно приїхали показати щось, що не треба було показувати в цих умовах, бо це інше. Я розумію, що часто всіх інших так сприймають суто через таку категорію жінок. Є звичайно чоловіки, які ведуть себе супер по хамськи, ну тіпа вони ведуть себе так тут і вони себе ведуть так там – нічого не помінялось, вони які були, такі і є. Але через, ну я ж кажу, деяку категорію жінок, які з'являються, особливо якщо це жінки – кадрові військові, це страшно як для мене, чесно було. З цим, що я стикалась, це якби... ну от є жінки, які намагаються бути на рівні з чуваками, хлопці це плюс-мінус цінять, нормально сприймають. На рівні бути це не означає... да, іноді треба щось тягати, іноді треба щось робити на рівні, но це не означає, що ти повинна там пізніше десь в окремих проміжках треба підкреслено демонструвати, що ти жінка. Я вважаю, що на війні не приємливі такі речі ну як розплетене волосся, це ну блін, стадо голодних чуваків, це трошки не воно. Плюс там якісь відверто речі сексуального характеру, які там ну да, всяких там ти можеш в балахоні бути, а якщо комусь там щось присниться – це його фантазія. Але якщо ти ну реально відверто - провокуєш. Да. є футболка, да, а є декольте. І це різні речі, і ти коли нахиляєшся перед чуваком, то це ну блін, ти ж розумієш, що в будь яких умовах, в цивільних умовах – ти привертаєш до себе увагу. Тут увага інша і це тіпа з легка не нормально. В зв'язку з цим була особисто у мене одна ситуація така, ми везли пораненого, він був досить тяжкий і ми його вже стабілізували нам недалеко його везти, але моя задача, щоб він не втрачав свідомість. Ми і співали і балакали і курили, кароче ми робили всьо що хоч, тільки не танцювали – йому не можна було. І я кажу, ну що тобі ще зробити, в мене

вже потік фантазії іссяк, всьо. Поговори зі мною, скажи ну що ти ще хочеш. Він каже, можна я тебе ще за ціцьку візьму. Та бери хоть за дві, я все одно в броніку. Він так і їхав держучи мене за те місце, де теоретично повинні бути груди (сміється). І мені вже настільки стомлена була цим процесом, мені було все одно (сміється). Просто, ну як би в нормальних умовах, я би дуже агресивно на це все реагувала б. А тут, по-перше мені треба, щоби він не відїжджав, а по-друге, ну я в бронезилеті. Він каже, Господи...ну йому тіпа казалося шо все круто і мені казалося шо все круто, бо він трендить і розказує про шось і там згадує якісь там свої фантазії і тіпа Слава Богу, він доїхав. Ну якісь тіпа іноді такі ситуації бувають, або ж там ну бувають іноді курйоз...ну без юмора, гумора там не можна бо криша з'їде просто. І гумор такий іноді досить жорсткий, але ну всі звикаються і спокійно до цього ставляться» [8].

Тема мародерства, корупції, алкоголізму, наркоманії та інших девіацій в інтерв'ю розкривається респондентами вкрай рідко і неохоче. Гендерна нерівність і насильство є відкритими для обговорення з жінками-добровольцями, волонтерами, і навпаки, більш закритою для будь-яких дискусій з жінками із ЗСУ, Нац. гвардії. Жінки в АТО перебувають у добрій фізичній та професійній формі, а тому на передовій «ведуть бій» за свій вихід «із чоловічої тіни». Дотримання військової дисципліни, опитані жінки, в основному, покладають на командирів частин. Ставлення до жінок, в першу чергу, формується на основі «позитивного чи негативного» ставлення до жінки в групі командирами. Хто є для них жінка – військова, яка виконує свої професійні обов'язки на рівні з чоловіками-військовими чи певний «тягар» для групи, якій не можна доручити виконання бойових завдань. Тобто мова йде про вже сформовані стереотипи в уявленнях чоловіків стосовно жінок-військових. В першу чергу, від їхнього ставлення до участі жінок у війні залежить у подальшому формування відносин офіцерського та неофіцерського складу групи. З іншого боку, опитані жінки відзначають, що більше чоловічої уваги вони отримують саме на передовій, а не у мирному житті. У залежності від того, яку модель поведінки обирає жінка в групі, таким і є до неї ставлення. Якщо жінка бачить себе в групі господинею, то на неї лягають відповідні обов'язки. Якщо жінка бачить себе у ролі снайпера, то вона буде добиватися того, щоб і інші члени групи визнали її професійні компетенції. «Вже за пів року з ними для одних була як сестра, для одних як мама, для старших була як дочка по різному мене називали хто Люда, хто Людмила, Людмила Іванівна, Іванівна..» [9].

У частини з опитаних жінок на передовій з'являється особливий літературний талент, якого не було до перебування у зоні АТО. «Я не знаю інакшої задумки, в мене в голові крутилося, куча крові, куча зброї, багато смертей і я не знаю чи вийшло чи не і так пішло, вірш за віршом і так пішло, революційний настрой...Ну знаєте, має бути якесь натхнення, то не так що я там сіла, знаєте як є там такі поети, я не знаю як вони там поділяються бо я ніколи не писала, в мене має бути якийсь поштовх і в мене всі такі, як почався Майдан були такі революційні, такі, з таким настроєм бойовим, і тут якщо мені щось треба задуматися, якусь зловити мить, якусь тему зловити і тоді ця думка починає розвиватися і тоді я викладаю, я пишу потім я собі щось корегую і таке в мене щось виходить, не знаю чи комусь там подобається чи не» [10].

Ті жінки, які ніколи не писали ані прозових, ані віршованих творів, розпочинають свою літературну творчість. В основному це патріотичні і ліричні твори. Вони залюбки

їх цитують під час інтерв'ю. Зі спогаду респонденти: «Тому що як почався Майдан я ніколи спочатку не писала віршів, а потім як почали до нас возити хлопців мертвих в мене щось таке покликання саме в собі проснулося і я почала писати вірші... В 2014 році коли почались бої в нас загинув перший хлопчик з радіоцентру 22 роки радіотелеграфіст і наші потім приїхали і розказували як почали обстрілювати ми біжимо в броніках та касках четверо падаєм в окоп а встаєм троє в одного пів голови знесло просто з каскою і тоді я написала перший вірш «Ніч і сон» потім як почали їхати двохсоті й його присвятила всім і коли ти когось втрачаєш близького і тої людини нема я написала такий вірш

«Колисала мати сина у колисочці своїй,
підростав синочок гарний, мов ангелик золотий
та війна прийшла зненацька і забрала всіх синів.
Плаче ненька Україна ой не снилось таких снів.
Воював синочок довго і виконував наказ,
але куля вража й горда серце вразила в той час.
У труні сосновій чорній сина матері дали
мати плаче і ридає сина свого пригортає,
пригортає та голубить наче пташечка дитя
та відкриє очі знову, але сина вже нема.
Ой немає сина мого, мати знову вже заводить
і заводить і ридає та герої не вмирають.
Не вмирає Україна не вмере не загине
не одне життя піде за мир у країні» .

«Лягаєш спати і не знаєш чи знову зранку встану я
свою матусю обнімаю і згадую своє життя
дитинство, школу і навчання, і юність,
армію, сімю і їх не забуваю бо дуже сильно їх люблю.
Далеко є вони від мене війна підкралася здаля ,
скажи як витримати мені цю відстань наче небуття» [11].

Мы спим – а у них тяжелый бой – нехватка патронов, отсутствие связи.
Ты говоришь: айфон недостаточно крутой,
А в них всю ночь стреляют, мрази.
Ты жалуешься на недостаток внимания,
А они молятся, чтобы выжить в бою.
У тебя проблема – с девченкой расставание,
А им бы лишь еще раз увидеть семью.
Мы жалуемся на холод в квартире,
Когда они в окопе «трехсотого лагают».
Ты говоришь про несправедливость в мире,
А они на глазах одного в бою теряют.
Ты в клуб на машине с сигаретой во рту,
А у них на ужин пара картошек на семерых.

Они под градами стоят всю ночь на блокпосту,
Мечтая о том, как когда-то обнимут родных.
Они знают, что не все вернется, но живут надеждой и идеей борьбы.
Тебе на учебу лень проснуться.
Они там, чтоб ты здесь не знал войны.
Вернутся ли оттуда – знает только Бог.
Они стоят плечом к плечу на страже правды.
Для них не существует привычных нам тревог.
Теперь их кровью заново перепишут уставы.
Уважай, не позорь их шаг за шагом.
Им не нужны почести, звания героев.
Они там, что б ты не знал войны отравы,
Они там, что б ты мирно спал дома [12].

Жіночі спогади частіше відтворюють обставини та деталі воєнного повсякдення. Не менш цікавими є розповіді жінок про продовольчі, матеріальні проблеми на передовій. Ніхто з жінок не згадує про недоїдання в АТО. Великою є допомога у цьому питанні волонтерів. Згадують однак про одноманітний раціон їжі, який призводить до надмірної ваги. Часто жінки-військові розповідають про допомогу волонтерів із жіночими засобами гігієни, одягом та іншими матеріальними речами потрібними для них на фронті.

Відзначимо зміну цінностей жінок на мирній території та в зоні збройного конфлікту. Важливими на передовій стають довіра, взаємодопомога, солідарність, злагодженість групи. Тому жінки після повернення постійно проводять телефонні розмови з тими, хто залишився в АТО. Вони постійно намагаються бути «включеними» у життя групи, де перебували на службі чи їздили як волонтери.

«І потім останній тиждень коли я їздила на передову вдалося переночувати кілька ночей, командир каже тепер ти можеш гордитися що ти була на передовій, а там вже була така тривога що сепаратисти спостерігаються. І я кажу подзвонила вчителька першої дочки і каже: «Ой ви знаєте цілий клас пішов з уроків і ваша дочка з ними але я що вас нема ви там». І коли ти там просто думаєш, а я хотіла їй сказати, у нас хлопці помирають з червоними дипломами а ви тут мені за якусь дрібничку дзвоните, бо цілий клас пішов і моя дочка пішла з уроку, в цей момент вже немає значення ніякого. Тому трошки починаєш переглядати ці моменти по інакшому, ви її не сваріть а так говоріть щоб лишалася. По перше вона не може лишитися якщо цілий клас пішов і по друге такі дрібниці там, вони є зовсім не сумісні. Я сказала добре, дякую. Я як перше приїхала то дочку навіть не сварила а спитала: Діана було таке, а вона сказала: так було. Просто ти там розумієш які то дрібниці і як люди живуть дрібницями, що є моменти набагато страшнішими в житті. Коли ти спиш цілу ніч в берцях і думаєш, а вдруг це остання, так що я можу сказати що найкращий вчитель то життя, його уроки неможливо прогуляти. Все можна придбати а в житті неможливо прогуляти уроки. І тепер як я тут знаходжуся, в мене прапор є вдома, висить в залі і я завжди на нього дивлюся і там є така фраза « Спогади найкращий мій скарб, їх ніхто не може вкрасти.» Ну я приїхала і може тепер по інакшому трохи дивлюся, я навіть розучилася... вдіватися і по харак-

теру я дуже правильна в житті і то тяжко через себе, бо ти чимось переймаєшся, і то тяжко переносити такі важкі моменти бо то всяке буває, бо ти починаєш переживати за кожного. І навіть мої хлопці казали, що вас так на довго не хватить, якщо ви так всьо через себе будете перепускати, через серце, дивіться трошки по інакшому. Воно так не отримується, все ж таки жінка, до когось більше прив'язуєшся, когось більше шкодуєш і коли щось стається то важко переживаєш» [13].

Окремо виділимо тему жіночого страху в зоні бойових дій, як жінки воюють і перемагають свої страхи. «В принципі, я думаю, що кожна людина якийсь страх відчуває. Якісь є моменти, що страх, що відчувається страх. Але знову ж таки я скажу, що свій страх (сміх), мені здається, що я загубила десь ще не знаю коли, в дитинстві. І я розумію то, що на всьо є воля Божа. І в першу чергу страх. Знаєш, є такий, такий один віршик. От. То така моя знайома написала. В неї було таке, каже, як провидіння. На рахунок страху. І я думаю, що, що то є дуже сильні слова, дуже сильно сказані. І, і я думаю, що ну, реально, що воно відповідає дійсності. Такий.

Страх то сильне відчуття
Бійтесь страху, то не я
Хто боїться – той без віри,
А хто вірить – має я.

...Маленький коротенький віршик. Слова такі ніби цей во. Але він дуже глибокий, дуже, кажу. І він мене вже досить довгий період, він мене супроводжує той, так чось запали ті слова глибоко так в душу. І я думаю, що якщо, кажу, якщо людина вірить, якщо людина ну, скажем так, я, в мене дуже багато знайомих, принаймні, таких ну, як знайомих, знайомих людей просто, з якими стикалася колись в життю. О. Що були такі моменти, що я знаю, що вони відкупилися від армії. І буквально за кілька місяців тих людей не стало в живих. Один в аварію попав, другий по хворобі. О. І сказати, що страх, то страх може бути що там, що тут. В принципі, ті моменти, навіть я б сказала, що вони мене дуже сильно підштовхнули йти туди. Я і, звичайно, мене ніхто не заставляв. Я не, я не йшла по повістці. Я вже по роках, вже мене взагалі могли не чіпати. Тим більше, що діти є, що цей во, що я розуміла то, що я лишуюся взагалі поза зоною, як то кажуть, того поразення, що, тобто, мене ні в якому цей во. Що в мене тільки один вихід якщо йти, то йти добровільно. Інакше я би туди просто не попадала. І тому, кажу, тому страх то є поняття дуже широке ...» [14].

Тема страху з'являється в розповідях в основному чотири рази. Перший раз – виїзд в АТО, «страх перед невідомим». «Я казала, якщо я маю загинути я загину, я не боялася смерті, я вам чесно кажу. І коли я виїхала, я їхала не знаю куди і не знаю за що, ми їхали вночі в лютому, 22 лютого по тривозі нас зібрали, ми виїхали ешелонним поїздом, тиждень ми майже їхали» [15]. Другий раз – це страх від обстрілів. Багато з респонденток розповідає про порушення сну, постійну втому від безсонних ночей під обстрілами.

«Мене покладали туди і прокинулись ми від того, що почався обстріл градами, мене присипало землею, ну нас, якби всіх трошки поприсипало і я пам'ятаю цей такий гідкий ліпкий страх, який...ну його неприємно усвідомлювати в собі. Я рада, що в мене не було ступора, що там не завмерли, що робили те що треба було робити, але так

гідко, що тебе... всьо як в підручнику описано, тебе трусить, такий, тобі наче холодно і ти не можеш нагрітися, ти розумієш, що тобі сують в руки автомат, ну це круто, а що ти блін, він тобі до сраки той автомат (сміється) коли в тебе... в тебе реально земля підскакує і ти розумієш, що то що летить тобі, ти йому нічого не зробиш, всьо... Ну є і є, я не соромилась тої реакції. І... як би... після Сір'ожиного випадку, ну цього, який Сір'ожа баран і був п'яним і спав так, я зрозуміла, що власне, ну зовсім неважливо, чи я на тобі бронижелет, чи нема, чи щось іще, но твоя куля від тебе явно нікуди не дінеться... Просто розумію, що ну страх виникає, липкий, гідкий, ти від нього не можеш здихатись з одного боку, а з іншого боку ти просто, ну ти розумієш, що від свого ну ти нікуди не дінешся. Не важливо де це буде, ну вдома, чи десь іще, ну треба тобі вижити – ти виживеш, там треба, бійці з такими несумісними з життям пораненнями, але вони виживали, бо ну от так треба було їм вижити і по іншому не можна назвати. Є якась їхня особиста мотивація, є якась Божа сила, ще щось, ну неважливо як це називається, є і всьо, ну і люди живі» [16].

Втретє респонденти говорять про страх перед полоном. Жодна з наших респондентів не була у полоні. Однак усі опитані жінки розповідають про нього в інтерв'ю як справжню реальність, яку комусь з далекого оточення довелося пережити і це для них є реальним фактом. Респондентки вже створили певний образ, як виглядає полон для жінок, які воюють на передовій. Полон – це знуцання, голод, насильство і фізичне, і моральне, це свого роду, пекло, куди не треба і важливо не потрапити. Треба діяти таким чином, щоб вберегтися від полону за будь-яку ціну. Меншою мірою жінки бояться обстрілів, аніж полону. «Відчуття страху? Тяжко сказати було вони чи не було. Не було часу, коли над цим задумуватися. Можливо, коли вже хтось таку паніку наганяв. В мене хіба-що було відчуття страху – не попасти в полон, а більше я нічого не боялася» [17].

Учетверте, страх з'являється, коли згадують поранених «двохсотих» і загиблих «тр'охсотих». Майже у кожному інтерв'ю є спогади про поранення чи втрати побратимів. У спогадах немає страху за своє особисте життя. Більшість у цьому покладається на віру в Бога.

Життя щоб пережити довгу ниву треба перейти
На ній пройти і звершення, і ями.
Та все життя людини з висоти
Керується і злими, і богами.

Оступиться людина, пада вниз
І топчється у липкому болоті.
Та вийшовши нагору знову враз
Скупається у сріблі і у злоті.

Зневіра в серці знову унизу
Промінчик віри ще раз піднялася
Та дотягнутися до висоти святих
Для смертних наших ще ніяк не вдається.

Бо віра в нас як макове зерно
Бо в серці злоба, нелюбов панує
І лиш для тих, хто увійде в любові стремено
Бог радість, віру і надію подарує [18].

Окремо в інтерв'ю звучить тема налагодження контактів з місцевим населенням. Більшість респонденток відзначили недовірливе ставлення місцевого населення до себе, і, відповідно, також вони самі недовірливо ставилися до місцевого населення.

«Ну ми спілкувалися, але спочатку ми також остерігалися тому що люди всякі, є так як і в нас і ми насторожено дивилися на них, вони на нас, але є люди, які самі приходили до нас і дякували що ми там стоїмо, що їм так безпечніше коли є тут частина. Так розказували що жили в підвалах по півроку коли їх обстрілювали, Лисичанськ, там населення є яке добре до нас відносилось і яке погано. Були такі, які казали а зачем ви сюда приїхали нам нужен руський мір а що ви тут робите, ну всякі. Навіть на День Незалежності, коли ми виїжджали в місто то одні хлопали нам і махали руками, а інші кулаками, всяке було, там не можна сказати що 50 на 50. Була там така сусідка що помагала і хлопцям форму прати, то там говорили що її обзивали всяко, що вона підтримує українське військо. Чому вона ту форму пере і вішає на дворі, і так навішас на дворі цілі шнурки, то трохи опасно і всяке» [19].

«...такий любітельський вертеп організували і їздили по Бахмуті. Досить цей во. Ну, що можливо, що можна, що можна було цей во. Дуже часто в нас в госпіталі проходилися, запровадили були такі кавові зустрічі. І раз в місяць, раз в місяць старалися. І обговорювали там, наприклад, виносили тему якусь, якоїсь певної книжки чи певного автора, чи певної цей во. І от люди собі там цей во ... Запропонували їм. Старалися якихось українських письменників чи українських поетів там цей. І приходили місцеві, там ті місцеві активісти. Підтягували людей. Було таке, що було 10 чоловік. Було таке, що було і до 50-ти чоловік. Як коли. Як хто міг. Але старалися таким чином просто підняти трошки якийсь рівень ну, націоналізму, якщо можна так сказати. Тому, що тому, що там то потрібно. До дітей ходили. Звичайно, до дітей кілька раз було таке, що ходили на типа там з вчителями деякими так дружили. Так само волонтерами, які помагали, помагають. І от вони кажуть, може би ми так організували такий типа урок. Там шось розкажете дітям, шось цей во. Були такі діти, наприклад, в 11 класі було так 2, в двох 11 класах. В один прийшли, потім в другий прийшли. І на одному, один, відчувалася така якась холодність від дітей. Реально такий, така настороженість. Діти так сиділи і ну, сприймали, слухали, взагалі слухали уважно, не перебивали, не цей во. Ну, скажем так, така культура спілкування була висока. Але відчувалася така відчуженість тих дітей від зовсім ну, тобто, ти розумів, що, що діти з зовсім другого світу. І коли, наприклад, прийшли в другий клас. Той же ж 11-ий, але паралельний клас. Коли спілкувалися з тими дітьми, діти і якісь питання задавали, і шось їх цікавило, шось вони там, шось то, шось то. Після уроку "а можна ми з вами сфотографуємся?". Тобто, не примусово, не цей во. Вони то самі. Зовсім була інакша атмосфера, зовсім інакша. І кажемо от, яка різниця, поясніть нам цей во? Ну, це діти були, скажем так, еліти, клас, діти одного класу батьків. А це були діти більш простого населення. Дуже велика різниця в тому

відчувалася. Так знаєш, енергетично ти відчував, що ти зовсім в другому кориті... І чисто так ну, як, як то в кінці вже зустрічі цей во, кажу “діти, я вам хочу такий не-величкий подарок зробити. Хай Матір Божа вас оберігає впродовж вашого життя цей во”. Я просто ну, не подумала. Тут, напевне, у Львові я б навіть не задумалася. Тут діти би нормально то всьо сприйняли. Там, коли я то цей во і я роздала дітям ті образочки, ті медальйончики я роздала. А вчителька зразу тут же ж вона встала і каже “діти, кому той образочок не потрібний, я вас дуже прошу, ви не викидайте, ви поставте мені на стіл”. Правда, з цілого класу, то було перший раз я зробила цей во, другий раз я вже то свідомо зробила в тому ж другому класі. Але той перший раз, як то кажуть, був уроком для мене тому, що я просто не думала, що хтось може відмовитися, розумієш...» [20]

Болючою для респонденток виявилася тема повернення до мирного життя. Суспільство не завжди готове розуміти жінок з воєнним досвідом. Жінки часто «відвойовують» статус Учасника бойових дій (далі- УБД). Повертаючись фізично додому, психологічно їх «затягує війна». Вони часто спілкуються з побратимами, які залишилися на передовій. Тому це дуже часто є тою причиною, через яку жінки повертаються в АТО.

«Я взагалі не шукаю контактів ні з ким. Я, коли повернулася з демобілізації, я мала таку трошки депресію, що вже все – крах. Мені не хотілося ні ходити, мені не хотілося нічого. Я ї їсти не варила, не прибирала, нічого, тільки думала, як то буде дальше. Але нічого, той період перейшов. Їздимо до колежанки на полігон, відвідуємо її. Можливо, буду десь влаштуватися. Якщо получится з друзями зробити щось своє, то взагалі буде ідеальний варіант. Якщо ні, то десь всі разом прилаштуємося, щоб робити дальше свою роботу... Чому, коли жінка на війні – вона має бути або жінкою легкої поведінки, або алкоголічкою. Я теж хочу виглядати гарною. Повернулася з війни. Трошки привела себе в порядок. Я завжди виглядала гарно, навіть ті дівчата, які були біля мене, всі гарно виглядали: і волосся одна одній фарбували і стригтись ходили. Манікюр там мати нереально, тому що, самі розумієте, пістолети, автомати, бруд, пісок, обморожені руки, але всі старалися гарно виглядати. Після того мені стидно показати посвідчення, щоб не задавали дурних запитань «Що ти там робила в АТО?»» [21]

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Архів усної жіночої історії при Лекторії Союзу Українок Америки (далі – СУА) Українського католицького університету (УКУ). Зашифровано: WLK – Women - Lesya Kuzyk Project, OXX – загальний код інтерв'ю і відповідного транскрипта. Інтерв'ю WLK 16 (Людмила, 1979 р.н., запис інтерв'ю 22.10.2016).
2. «Суспільні злами і поворотні моменти: макроподії крізь призму автобіографічної розповіді»: Матеріали Міжнар. наук. конф., [м. Львів] 25–26 вересня 2014 р. / [Упорядники: О. Р. Кісь, Г. Г. Грінченко, Т. Пастушенко]. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 2014. – 284 с.
3. Тепер жінки можуть займати більше посад в армії // <http://www.mil.gov.ua/diyalnist/genderni-pitannya-u-sferi-bezpeki/teper-zhinki-mozhut-zajmati-bilshe-posad-v-armii.html>
4. Через АТО пройшло шість тисяч жінок // <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/2349421-crez-ato-vze-projsli-sist-tisac-zinok.html>

5. Зараз в українській армії служать близько 20 тисяч жінок // <https://ua.censor.net.ua/n435740>
6. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D0%B4%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D0%B9_%D0%91%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%B9%D0%BE%D0%BD
7. Інтерв'ю WLK 16 (Людмила, 1979 р.н., запис інтерв'ю 22.10.2016)
8. Інтерв'ю WLK 14 (Наталія, 1983 р.н., запис інтерв'ю 30.09.2016)
9. Інтерв'ю WLK 16
10. Інтерв'ю WLK 16
11. Інтерв'ю WLK 16
12. Інтерв'ю WLK 01 (Ірина, 1993 р.н., запис інтерв'ю 8.08 2016)
13. Інтерв'ю WLK 16
14. Інтерв'ю WLK 10 (Мирослава, 1970 р.н., запис інтерв'ю 31.08. 2016)
15. Інтерв'ю WLK 16
16. Інтерв'ю WLK 14
17. Інтерв'ю WLK 07 (Наталія, 1977 р.н., запис інтерв'ю 12.08.2016)
18. Інтерв'ю WLK 10
19. Інтерв'ю WLK 03 (Наталія, 1978 р.н., запис інтерв'ю 30.08 2016)
20. Інтерв'ю WLK 10
21. Інтерв'ю WLK 07.

REFERENCES

1. Arhiv usnoji zhinochoji istoriji pry Lektoriji Sojuzu ukrajinok Ameryky Ukrajinского katolyckogo universytetu [Archive of Oral History of Women at the Lecturer of the Union of Ukrainian Women of the Ukrainian Catholic University]. Zashyfrowano: WLK – Women – Lesya Kyzuk Project, OXX – zagalnyj kod intervju I transkrypta. Interwju WLK 16 (Ljudmyla, 1979 r.n., zapys interwju 22.10.2016).
2. «Suspilni zlamy I povorotni moventy: makropodiji kriz pryzmu avtobiografi chnoji rozpovidi» [Societal changes and turning points: macro events through the prism of autobiographical narrative] : Materialy mizhnar. Nauk konf., [Lviv] 25–26 veresnya 2014 r. / [Uporyadnyky: O. R. Kis, G. G. Grinchenko, T. Pastushenko]. – Lviv.: Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy, 2014. – 284 s.
3. Teper zhinky mozhut zajmaty bilshe posad v armiji [Now women can take up more positions in the army] Available at: <http://www.mil.gov.ua/diyalnist/genderni-pitannya-u-sferi-bez-peki/teper-zhinki-mozhut-zajmati-bilshe-posad-v-armii.html>
4. Cherez ATO projshlo shist tysyach zhinok [Six thousand women went through the ATO] // <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/2349421-cerez-ato-vze-projsli-sist-tisac-zinok.html>
5. Zarah v ukrajinskij armiji sluzhat blyzko 20 tysyach zhinok [Now in the Ukrainian army are about 20 thousand women] // <https://ua.censor.net.ua/n435740>
6. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D0%B4%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D0%B9_%D0%91%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%B9%D0%BE%D0%BD
7. Interview WLK 16
8. Interview WLK 14
9. Interview WLK 16
10. Interview WLK 16
11. Interview WLK 16

12. Interview WLK 01
13. Interview WLK 16
14. Interview WLK 10
15. Interview WLK 16
16. Interview WLK 14
17. Interview WLK 07
18. Interview WLK 10
19. Interview WLK 03
20. Interview WLK 10
21. Interview WLK 07.

Стаття надійшла до редколегії 12.06.2017
Прийнята до друку 17.08.2017

REPRESENTATION OF ARMED CONFLICT ON THE EAST OF UKRAINE IN WOMEN BIOGRAPHIC INTERVIEWS

T. Lapan

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universitetska St., Lviv, Ukraine, 79000,
tetianalap@yahoo.com*

In the article it is described preliminary conclusions on the basis of the project «In Memory of Lesya Kyzyk Research Project in Oral History: Ukrainian Women in the Military Conflict in Eastern Ukraine» (2014-2016). The emphasis is on women's participation in the war in the East of Ukraine. The project was implemented within the framework of women's oral historiographical studies. There were made efforts to analyze the «autobiographical memory» of women who were in the zone of armed conflict. The discovery of motivational factors in the involvement of women in armed conflict in the East of Ukraine was an important aspect of the study. The author analyzes the various groups of women participating in the modern Ukrainian-Russian war. Conditions of women staying on the front are considered. Particular attention is paid to the issue of literary creativity of women in the area of military action. Women's memories often reproduce the circumstances and details of wartime everyday life. Equally interesting are the stories of women about food, material problems on the front line. None of the women mention malnutrition in ATO due to the help of volunteers. However, they recall a monotonous diet, which leads to overweight. Often, women soldiers tell about the help of volunteers with women's hygiene products, clothing and other material things needed for them at the front. We note the change in the values of women in the peaceful area and in the zone of armed conflict. Trust, mutual help, solidarity, coherence of the group become important on the front line.

Key words: oral history, women's history, volunteers, combat actions, volunteers, biographical interviews, «autobiographical memory».